

РАЈКО ВУЈИЧИЋ

ИКОНОПИСНА ДЈЕЛА БОКОКОТОРСКИХ СЛИКАРА У РЕГИОНУ СКАДАРСКОГ ЈЕЗЕРА

У региону Скадарског језера сачуван је знатан број иконописних дјела која су углавном настала у времену од XVII до XIX вијека. Међу њима посебну пажњу привлаче она дјела настала у домаћим радионицама, најчешће у радионицама бококоторских сликара из породице Димитријевић Рафаиловић и њиховог круга.

Најстарије сачувано дјело бококоторских сликара у овом простору јесу двери иконостаса у цркви св. Ђорђа у Српској. Оне су, мада једноставно изведене, врло складних димензија (71 × 139). По рубовима тече изрезбарени мрежаста прешлет од четири траке око квадратног и три траке око лучног завршетка — фронтоне. Осликане партије заузимају већи дио двери и приказују сцену Благовијести (Благовѣщеніе прсты Бдци) са арханђелом Гаврилом (Арх. Гавр.) на лијевом и Богородицом на десном крилу двери. У полукружном завршетку на лијевом крилу насликан је допојасни лик Соломона (Пророк и царь Соломонъ) како у руци држи развијен свитак са текстом: Премудростъ създа себе храм... столпъ.¹) Као његов пандан на десном крилу двери приказан је Давид, са царском круном на глави и свитком са текстом: слыши дѣши виждѣ и приклони ухо твоє.²) Доњом ивицом фронтоне двери исписан је приложнички натпис у једном реду од којег је још читљиво: сѣ с двери приложи воєвода Раде Петровић... са н... а. џ. г.

Мада каснији ретуши отежавају прецизнију анализу осликаних партија, ово дјело се ипак, судећи по цртежу, стилизацији лица, начину третирања драперије, као и цјелокупном сликарском поступку, с довољно сигурности може приписати Димитрију даскалу. Овај фреско-сликар, иконописац и резбар, иначе оснивач бококоторске сликарске школе, дјеловао је, према досадашњим сазнањима, између 1681. и 1718.

¹ Приче 9, 1.

² Псалом 45, 10.

г,³ те тако поред стилских нема ни хронолошких препрека да се двери у Српској њему припишу. Неки аутори су ово дјело рађе повезивали са годином 1723, а не са 1703. која је још читљива у приложничком натпису.⁴ Као могући мајстер двери помињао се бококоторски сликар Максим Тујковић. Ми, међутим, нијесмо наишли ни на један ваљани доказ који би поткријестио такве претпоставке.

Нешто касније дјеловао је у Црмници и Максим Тујковић, „калуђер от манастира Цетиња”, иначе поријеклом из Горњег Грбља. У Горњем брчeosком манастиру сачуване су три његове иконе истих димензија (28×41) са ликовима апостола Јована (апостољ Јѡвн), Луке (апостољ Лѡка) и Андреја (апостољ Андри). Светитеља су смјештени у аркадама изнад којих је фино изведени дуборез са флоралним мотивима стилизованог лишћа, цвијећа и пузавица. Карактеристично стилизована лица, дуктуси увојака косе и браде, упадљиво наглашавање очију бијелим зракасто поређаним зарезима, те начин моделовања драперије, сасвим су у духу Тујковићевог сликарства. Ове три иконе су остатак деисисне плоче са иконостаса неке црмничке цркве⁵.

У истом манастиру сачувана је и једна икона полиптих (87,50×112) са врло занимљивом иконографијом. На лијевој страни иконе, што представља и њен највећи дио, приказан је Христос на пријестолу између Богородице и Јована Крститеља у деисисној пози обраћања. Изнад њих је сегмент са св. Духом у лику голуба, док су у угловима симболи четири јеванђелисте — тетраморфон (анђео, орао, лав и бик). У оквирним пољима по вертикали насликани су 12 апостола како сједи на широкиим пријестолима. У централном дијелу приказан је Бог Отац у чијем ореолу је криптограм „С.П.С”.⁶ Његов пријесто придржавају херувими и при-

³ Најранији познати рад Димитрија даскала је икона Христа Пантократора у ризници цркве св. Петра и Павла у Рисну, датирана 1680/81 (уп. Рајко Вујичић, Иконописна дјела Димитрија даскала у Рисну, *Бока* 12, у штампи), док му је најкасније датирано дјело живопис у цркви св. Николе на Пелинској рудини у Горњем Грбљу из 1718. год. (уп. Павле Мијовић, *Бококоиторска сликарска школа XVII—XIX вијека*, I. Зограф даскал Димитрије, Титоград 1960, стр. 31 и даље).

⁴ Натпис са наводном годином 1723. објавио је Ф(илип) Р(адичевић) у *Гласу Црногорца* 47, 1881, стр. 3, одакле га је, изгледа, преузео Живко Драговић и објавио у *Гласу Црногорца*, бр. 37, 1894. Препис је, нажалост, толико произвољан да у њему тешко да и можемо препознати натпис из Српске. Чак су и имена донатора другачија („војвода Радоња и Јово“). Ристо Ј. Драгићевић (Црква у Српској и њен поп Бошко, *Старине Црне Горе III—IV*, Цетиње 1965/66, стр. 45—60, одакле смо и преузели горње податке) допушта могућност да се ради о години 1723, при чему је сликар могао да у словној вриједности за бројеве замијени мјеста јединици и десетици, па се касније ова последња избрисала. Ми нијесмо склони да овакве хипотетичне могућности прихватимо, утолико прије што се на крају натписа још увијек лијепо чита године 1703 (а. џ. г). Нешто слободног простора иза натписа не мора да значи да је био испуњен. Наши старији сликари су иначе често имали обичај да натписе заврше ваволитом линијом, тачкама или неким карактеристичним знаком, што би и овдје могло бити случај.

⁵ Рајко Вујичић, Неколико непознатих дјела бококоторског иконописца Максима Тујковића, *Бока* 11, Херцег-Нови 1969, 327—328.

⁶ Бококоторски сликари се врло често служе овим криптограмом умјесто грчког ω. ο. η. . Понегдје га и сами текстуално разрешавају као *сы прежде сы..* Овај криптограм се најчешће сусреће на територији Црне Горе, те би то могло бити једна од ло-

јестоли приказани као огњени точкови са пуно очију. Са страна су два арханђела, од којих је онај лијеви Михаило (Мх.). На доњој страни, испод нечитљивог приложничког натписа, насликана је предела са седам стојећих фигура, које се захваљујући неистртим сигнатурама могу идентификовати. То су Василије Велики (сты **Василіе велики**), Григорије Богослов (сты **Григоріе богословъ**), Јован Златоусти (сты **іованъ Златоустъ**), св. Никола (сты **Николае**), Сава Српски (сты **Сава Српски**), Стефан Дечански (сты **Стефан Дечански**) и последњи на десном крају св. Арсеније (сты **Арсеніе**).

Десно од описаног дијела у три вертикално поређана поља насликане су сцене Благовјести (Благовіщеніе), Покров Богородичин (покрывъ престіе вце) и Успење Богородице (вспіеніе престіе вце).

Судећи по начину обраде, као и по мноштву ликова и сцена, ова икона је била врло репрезентативно дјело. Скоро је сигурно да је рађена за цркву Покрова Богородице у Горњим Брчелима, па је због тога на њој насликана и сцена Покрова која има компликовану иконографску садржину и ријетко се сусреће у нашем иконопису. Упркос ољуспаности пиктуралног слоја и бројних кракелура ово дјело се може приписати Петру Рафаиловићу, најлакше се датује у осму деценију XVIII вијека, а најближа аналогија му је велики триптих у манастиру Бањи код Рисна датиран 1776.

И једна икона коју је покљонио цркви св. Ђорђе у Подгорици Павло Живанов Радичевић била је насликана 1761. г. „от руке грешнаго зографа Петра”.⁷ Њена даља судбина нам није позната.

Петров брат Василије Рафаиловић израдио је неколико иконостаса у овом региону, од којих већина није доспјела до нашег времена. Потписао се 1782. г. на пријестоној икони св. Томе која се још до недавно налазила у Горњем брчeosком манастиру. На иконостасу цркве Јована Крститеља у Грађанима потписао се 1785. г. као „Рука грешна Василиа гофрена (!) зографа од Рисна”.⁸ И коначно једини добро очувани иконостас који је израдио Василије Рафаиловић, сачувао се у цркви св. Јована у Доњим Сеоцима, на што ћемо се касније подробније осврнути.

Василијеви синови Ђорђе и Христофор заједнички су осликали и потписали се на иконостасима у црквама св. Ђорђа⁹ и св. Текле у Цеклину. Ни ова дјела нијесу сачувана, али је натпис са последњег преписан и објављен. Он је гласио: а. ѿ. з. і. мѣца августа .л. дань рѣка грешна ѿрѣкне и риста раѣанловића от рисна ѿвѣцаго писца.¹⁰ Христофор

калних значајки. Још прије бококторских сликара сусреће се код попа Страхине из Будимља (живопис у Јекси код Ријеке Црнојевића), кир Козме (у параклису св. Стефана у Манастиру Морачи), Георгија Митрофановића (на морачкој икони Богородица са Христом и пророцима) итд.

⁷ *Србско-далмајински маџазин* за годину 1865, књига XXIV, стр. 176 (Задар 1865).

⁸ *Србско-далмајински маџазин* за годину 1870—71, књига XXIX, стр. 136.

⁹ Павле Мијовић, Архивска грађа о бококторским иконописцима Христофору Рафаиловићу и Јосифу Катурићу, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 1—2, Београд 1958, стр. 115.

¹⁰ Илија Ђурашковић, *Старинска црква св. Текле и св. Јована на Цеклину, Просвјета X*, Цетиње 1900, стр. 568.

је радио и у Душину. На пријестаној икони св. Андрије (69 × 112) забиљежио је годину а. ш. л. ε (1835).¹¹

Последњи помен бококторских сликара из породице Димитријевић-Рафаиловић наилазимо у уговору о изради иконостаса, који је 1854 г. сачинио Христофор и његов син Иво са мјештанима села Додоша. Поред високе цијене од 130 талира, занимљива је и ставка уговора према којој су сликари били обавезни да о свом трошку поправе иконостас четири године након завршетка радова, уколико то буде потребно.¹²

Свакако најинтересантније и најбоље очувано дјело бококторских сликара у овом региону јесте иконостас у цркви св. Јована Претече у Доњим Сеоцима, коју је 1806. г. израдио Василије Рафаиловић. Састоји се из следећих дјелова:

1. *Царске двери* (71 × 152) осликане и украшене врло плитким дуборезом који за основни мотив има мрежасте четворопрути преплет, на којему су ритмички распоређене мале розете са пластичним полулоптастим испустима. У два квадратна поља изнад осликаног дијела изрезбарене су двије веће розете око којих тече флорални мотив стилизованог лишћа и пузавица. Тордирани ступчић раздваја крила двери. На лијевом крилу насликан је Арханђел Гаврило у Благовијестима (благосиљени прѣстни вѣц) како десном руком благосиља у правцу Богородице а у лијевој руци држи три љљана. Испод њега је квадратно поље са приложничким натписом у шест редова тамном бојом на окер позадини. Он гласи: *вѣћо ѿрвоѣ приложи цѣкина .і. ѿцѣ своѣмѣ ѿрѣс задѣшѣ вѣг да прѣсти. Филипъ ѿвоѣвъ приложи оцѣ своѣмѣ ѿвоѣс и матерн стани прѣдѣшномѣ вѣг да прѣсти цѣкина .і. свега цѣкина .м.*

У полукружном завршетку двери изнад Арханђела Гаврила насликан је медаљон са царем Давидом (двѣдъ) који показује свитак са текстом: *слиши дши виждѣ ї прѣклони ѣхо твоѣ.*

На десном крилу приказана је Богородица у Благовијестима како стоји на супеданеуму испред широке столице без наслона. Обучена је у плаву хаљину и свијетлоплави мафорион. У лијевој руци држи пурпурну куделу, док јој из подигнуте десне руке испада вретено и отворена књига на којој пише: *сѣідеа: прѣмѣтъкѣ вѣчѣвѣ ѿ родѣтъ.*¹³ Св. Дух у виду бијеле голубице слетио је на Богородичино лице, односно на њено десно ухо, као да је сликар у својој пучкој наративности хтио објаснити и илустровати вијест коју Богородица прима. Приложнички натпис,

¹¹ За усмено саопштење и љубазно стављање фотографије на увид захваљујем др Павлу Мијовићу.

¹² Д. Д. Вуксан, Христофор и Иво Рафаиловић, сликари, *Гласник Народної универзитетѣа Бѣке Којѣорске*, 4—6, Котор 1935, стр. 8—9; Павле Мијовић, Архивска грађа о бококторским иконописцима Христофору Рафаиловићу и Јосифу Катурићу, *Прилози* 1—2, Београд 1958, стр. 123—124.

¹³ У источној иконографији било је уобичајено да се Богородица у моменту примања вијести од Арханђела Гаврила приказује како преде пурпурну вуну. У западној иконографији Богородица се често приказивала са књигом у руци, што је касније ушло и у руску иконографију и сликарство Атоса. Иначе мотив са књигом настао је према тексту Псеудоматејева јеванђеља и средњевјековних коментара, према којима је Богородица непосредно прије појаве Арханђела Гаврила управо читала о безгре-

датација и потпис сликара исписани су испод Богородичиних ногу у пет редова: *ош двери приложни саво андринъ братъ своѣмъ маркѣ предъшомъ цѣкина .к. вгъ дапрости. иконо писаць васіліе рафаиловичъ штрисна. ѓ. ѡ. ѓ.* У лучном завршетку је осликани медаљон са Соломоном који има свитак са текстом: *многе дшере изнемогоше се ї многна.*

2. Пријестона икона *Богородице са Христѡм* (97×100 cm). Богородица (*мр-рѣ*) сједи на пријестолу са богатим барокним украсима. Она и мали Исус (*ис-хс*) имају круне. Позадина је ријешена двобојно — горе плаво са златним звјездицама, а доље браон окер са мрежастим украсом.

3. *Исус Христѡс на ѡријестѡлу* (95×100 cm) приказан је као архијереј са сакосом, епитрахилем и надбедреником. На глави барокна митра. Позадина ријешена као код претходне иконе. Сигнатура (*ис-хс*) исписана на округлим картушама.^{13a}

4. На трећој пријестоној икони је приказан исподпојасни лик *св. Јована Прѣтече* (стї їѡнъ прѣдѣтеча) обучен у власеницу и огрнут плаштом. Десном руком благосиља а у лијевој држи дугачки крст и размотан свитак: *покантесе приближивосе црствне небесноне. сево реченоне исаномъ профокѡмъ гласъ глаголющи. на шпованте господа прави творите.*¹⁴

5. На надверју изнад царских двери насликана је композиција *Деисис* (75×58 cm) са Христом (**ІГ-ХГ**) у средини и Богородицом (**Бѡ.**) и Јованом Крститељем (**їѡ**) у гесту обраћања.

6. На надверју малих двери (улаз у проскомидију) (62×60 cm) насликана је сцена *Госѡ. љубље Аврамово* сигнирана као *ста трѡнца* што она уствари и јесте. Три крилата анђела, од којих је само средњи сигниран као **ІГ-ХГ**, сједе за овалним столом препуним разног прибора и јела. Аврам и Сара нијесу приказани.

7. У средини деисисне плоче (445×62 cm) која чини други ред на иконостасу насликана је још једна деисисна сцена са Христом (**ІГ-ХГ**, *ш. ѡ. н.*), Богородицом (**МР-рѣ**) и Јованом Крститељем (**їѡ** прѣдѣтеча) између два анђела. Христос држи отворено јеванђеље по Луци (25,34). Лијево од његовог пријестола исписан је приложнички натпис: *шмолѣнїѣ приложише вси швще вгъ даих прѡсти. рѣка саслатѣ (!) рафаїловиѡа штрисна*¹⁵. По шест апостола лијево и десно од деисисне композиције приказано је како сједе на пријестолима испод осликаних аркада. Поред сваког је исписан натпис са именима приложника.

шном зачеђу (*Исаїја*, 7,14), што се сугерише и у овом тексту. Наш сликар комбинује овдје на необичан начин источну и западну варијанту, кудељу и књигу, што је, колико нам је познато, јединствен примјер у нашем иконопису.

^{13a} Текст који Христос држи, односно који се чита на отвореном јеванђељу гласи: *тогда рече црѣ свѡцимъ шдеснѡю мене придите благословенїи шца моего ї наследѡите ошготовано вам естѣ црствне.*

¹⁴ Лука 3,4; Јован 1,23.

¹⁵ Овдје дознајемо да се за деисисну композицију употребљавао назив „мољење“ (*шмолѣнїѣ*), што садржајно сасвим одговара и јаснији је од грчког израза „deisis“ или руског „чин“.

8. *Ајосѿол Павле* (апостољ пауљ) уз којег је приложнички натпис: приложи гднѣ попѣ ѿна апостола павла. вгѣ да прости.

9. *Јеванђелисѿа Јован* (евгастѣ ѿѿ) и натпис: ѿѿро становѣ приложи ѿевгелиста ѿѿ. вгѣ да прости.

10. *Јеванђелисѿа Лука* (евгастѣ лѣка), приложи лаво симоновѣ ѿевгелиста лѣкѣ. вгѣ да прости.

11. *Ајосѿол Андреј* (апостољ андреј) до чијег супеданеума стоји натпис: приложи марко ѿвовѣ ѿвана ѿвова апостола андрејѿ. вгѣ да прости.

12. *Ајосѿол Вароломеј* (апостољ вартолмеј) с натписом: приложи хоташѣ мѿловѣ ѿцѣ за дѣшѣ апостола вартолмею. вгѣ да прости.

13. *Ајосѿол Тома* (апостољ ѿма) последњи на десној страни има приложнички натпис: стипѣ никовѣ приложи апостола томѣ. вгѣ да прости.

Лијево од деисисне композиције апостоли су насликани овим редом:

14. *Ајосѿол Петар* (апостољ петар), до којег се чита натпис: гднѣ попѣ марко приложи апостола петра. вгѣ да прости.

15. *Јеванђелисѿа Маѿеј* (евгелистѣ Мѿт.) и текст: приложи живо марковѣ ѿевгелиста матѿа. вгѣ да прости.

16. *Јеванђелисѿа Марко* (евгелистѣ Мр.) са натписом: приложи ѿѿро мѿловѣ ѿевгелиста марка. вгѣ да прости.

17. *Ајосѿол Симеон* (апостољ симѿнѣ) и натпис: приложи марко стоѿовѣ апостола сѿма. вгѣ да прости.

18. *Ајосѿол Филипј* (апостољ филипѣ) и 19. *Ајосѿол Јаков* (апостољ ѿковѣ), који имају заједнички приложнички натпис: апостољ филип и ѿковѣ приложише васи обще. вгѣ да прости.

На следећем реду иконостаса приказана је Богородица са Христом и 14 пророка. Два пророка на лијевом крају су откинута и то је једини дио који недостаје на овом иконостасу. Вјероватно су то били Софоније и Јона.

20. *Богородица са Христѿом* (МР-ѿѿ; С.П.С.) приказана је са широко раширеним рукама, између којих је на грудима смјештена мала фигура Христа без медаљона. Пророци су насликани до испод појаса. Сваки од њих држи у једној руци знамење, а у другој текст свог пророчништва. Почев од лијевог краја пророци су насликани овим редом:

21. *Гедѿон* (гедѿон) са руном у лијевој и развијеним свитком у десној руци. Садржај текста је само дјелимично читљив: ѿно...¹⁶⁾

22. *Јаков* (ѿаковѣ) држи лествице и свитак са текстом: лествицѣ те мѿсанѿю провидехѣ... вѣ ѣтврждашесе.¹⁷⁾

23. *Данил* (данѿлѣ) држи камен који симболизира гору, о чему говори и написани текст: горѣ... очима чистаѿа дѣво.

¹⁶ *Књига о судијама* 6, 37—40.

¹⁷ *Посѿање* 28,12.

24. *Јеремија* (јереміѣ) је приказан с путом у руци и одговарајућим текстом: *пѣтъ живота яви чистаѣ дѣво.*

25. *Мојсије* (моісеі) са ватром на руци која треба да представља горућу купину: *кѣпниште огнемъ божества... видех дѣво чистаѣ.*¹⁸

26. *Давид* (давидъ) је представљен са кивотом и текстом који се на њега односи: *кивотъ завешеніѣ... и рекнет да придеть време явишисѣ гсднѣ.*

27. *Соломон* (сломонъ) са одром као знамењем и текстом: *одарѣ те повлащени дхомъ предобразихъ егоже сили некеснѣ окрѣжуютъ мислно.*

28. *Арон* (аронъ) држи расцвјетало жезло и текст: *жазале вєсказано (?)* *прнавихъ чиставла дичице господа провши.*¹⁹

29. *Исаија* (ісаіѣ) има за знамење клијешта којима држи жеравицу: *клицате мислнѣю... и род... гсда чистаѣ*²⁰

30. *Малахија* (малахіѣ) држи цркву и свитак са текстом: *... и придеть... ваходатъ в его...*

31. *Захарија* (захаріѣ) има као атрибут хептафот и текст: *свещникъ з. светли провидехъ чистаѣ... еце*²¹

32. *Авакум* (авакѣмъ) држи камен и одговарајући цитат: *отронне каменъ божества...*

33. *Језекиљ* (езекіљ) носи врата и текст: *дверѣ заключенъ (?)* *провидехъ чиста дѣво. единъ проиде гсдѣ.*²²

34. *Самуил* (саміѣл) је последњи у низу пророка. Он има рог као знамење и одговарајући цитат на свитку: *рече гдѣ касаміѣлъ. вазми рога помазаніѣ и помажи давида на царство.*²³

Иконостас се завршава изрезбареним дијелом који представља двије афронтиране немани, изнад којих је велики крст са Распећем и тетраморфоном, те остаци икона Богородице и Јована Богослова. Све ово, као и остаци реквизита Христовог страдања, налази се у дерутном стању које не дозвољава никакву анализу.

Мада се ради о дјелу с почетка XIX вијека, што хронолошки припада познијем стваралаштву у нашем иконопису, иконостас у Доњим сеоцима је вишеструко занимљив. Изгледа да су сви мјештани Доњих сеоца учествовали у финансирању овог сликарско-резбарског дјела. Њихова имена дознајемо из 14 приложничких натписа, који представљају својеврстан анаграф тог села. То, поред изворне свјезине, наративности, дискретних упада западне иконографије и барокних форми, даје овом дјелу посебну драж.

¹⁸ *Мојсије* II, 3,2.

¹⁹ *Мојсије* II, 7,8—13.

²⁰ *Исаија*, 6,5—7.

²¹ *Захарија*, 4,2.

²² *Језекиљ*, 44,2.

²³ *Самуил* I, 16,1.

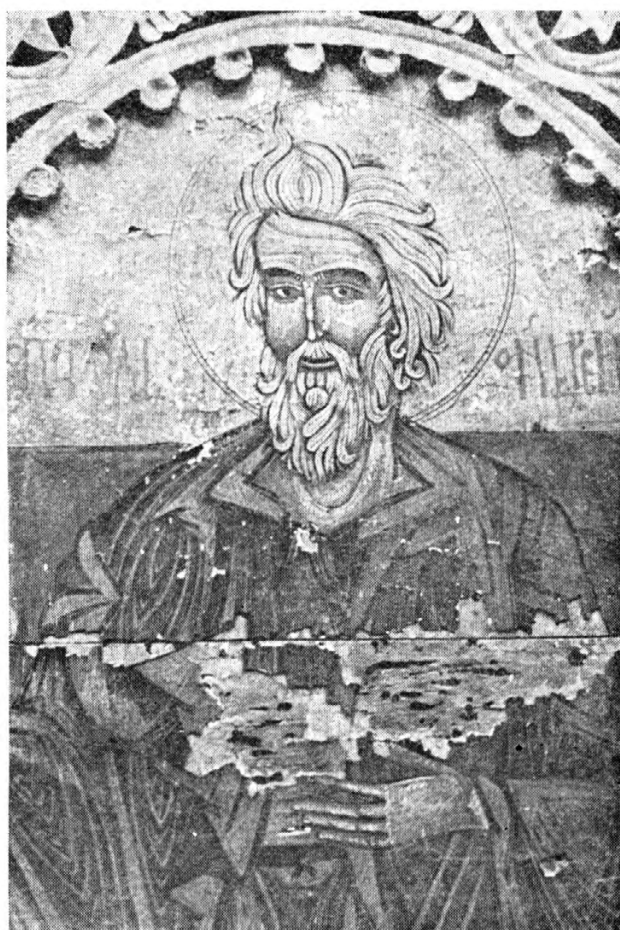
іконо писциъ ерсіане рѣрѣлошичѣ
 ѿ рїска . ѿ . ѿ . ѿ .

Потпис иконописца Василија Рафаиловича на иконостасу у Доњим
 Сеоцима (Црмница) 1806. год.

Сл. 1. Максим Тужковић: Јеванђелиста Лука, Горња Брчела

Сл. 2. Максим Тујковић: Апостол Андреј, Горња Брчела

Сл. 3. Василије Рафаилович: Деисис, Доња Сеоца (Црмница)

Сл. 4. Василије Рафаилович: Гостољубље Аврамово, Доња Сеоца

Сл. 5. Василије Рафаиловић: Дно денсисне плоче, Доња Сеоца

Сл. 6. Василије Рафанловић: Пророци Језекиљ и Самуил, Доња Сеоца

RAJKO VUJIČIĆ

ICON PAINTING WORKS OF BOKA-KOTOR PAINTERS IN
THE SKADAR LAKE REGION

Summary

In the Skadar Lake region a significant number of icon paintings have been preserved which were painted mostly in the period from XVII to XIX century. A special attention among them draw those painted in home workshops, most frequently in the workshops of Boka-Kotor painters from the families Dimitrijevići-Rafailovići and from their circle.

Chronologically, the oldest work of Boka-Kotor painters in this area is the doorway of the iconostasis in the church of St. George in Srpska, which was probably painted by Dimitrije, the teacher, at the beginning of XVIII century, and it was contributed, as it comes from the inscription, by the duke Rade Petrović. Approximately at the same time in Crmnica an excellent icon-painter and carver Maksim Tujković works, by origin from Gornje Grblje. In the monastery of Brčelji, three of his icons with the performance of the apostles which were part of the goddess's plaque at the iconostasis of a Crmnica church are preserved. In the same monastery an icon-polyptych with the figure of Christ and the scenes of the Goddess's cycle, painted by Petar Rafailović, is kept.

It is known that Vasilije Rafailović had made the iconostasis in the church of St. Tomo in Brčeli and of St. Jovan in Gradani, and his sons Đorđe and Hristofor made the altar partition of St. Tekla in Ceklin, but none as a whole are preserved. The only work from that period which has been preserved so far is the iconostasis in the church of St. Jovan in Donji Seoci, made by Vasilije Rafailović in 1806. There are 14 inscriptions of contributions as well as the prices of particular parts of the iconostasis on it.

These icon paintings witness the strong connections of the Skadar Lake region with the Boka-Kotor painters of the XVIII and XIX centuries.